

משפטים ב

אל בחול", וע"ז, "אמר רב אדא בר אהבה הלכה כר"ש" – וכלשון זו דברי ר"ש (שהלכה כמותו) נקט הרמב"ם: "כישראל בחול", שזוה שולל את שאר השיטות בדבר.

אבל לכאורה אין טעם זה מספיק לבאר הוספה זו בהרמב"ם: מכיון שהרמב"ם לא הביא את דיעות החולקות, הרי גם כאם ה' כותב בקיצור, ומותרין לעשות מלאכה בשבת לעצמן ה' פשוט שכוונתו לכל סוגי מלאכה, ואין מקום לפרש שהכוונה שמותר רק במלאכת אוכל נפש (כיו"ט) או בדבר האבד (כ' חוה"מ), ובשאר מלאכות אסור, כי פשוט הלשון "מותרין לעשות מלאכה ב' שבת לעצמן" משמעותה כל המלאכות (ולכל היותר ה' יכול לכתוב "לעשות כ' מלאכה כו").

[ונפרט ע"פ דברי הרמב"ם בהקדמתו לס' היד, שכתב ספרו "בלשון ברורה" . עד שיהיו כל הדינין גלויין לקטן ולגדול, ובאופן ש"אדם קורא בתורה שבכתב תחלה ואח"כ קורא בזה וידוע ממנו תורה שבעל פה כולה ואינו צריך לקרות ספר אחר ביניהם" – דמזה מובן, שאדם הלומד הלכה זו ברמב"ם – בין

א. כתב הרמב"ם: "כשם שאדם מצווה על שביתת בהמתו בשבת כך הוא מצווה על שביתת עבדו ואמתו . . ש"נאמר: למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך והגר. עבד ואמה שאנו מצווין על שביתתן הם עבדים שملו וטבלו לשם עבדות וקיבלו מצות שהעבדים חייבין בהן, אבל עבדים שלא מלו ולא טבלו אלא קיבלו עליהן שבע מצות שנצטוו בני נח בלבד הרי הן כגר תושב ומותרין לעשות מלאכה בשבת לעצמן בפרהסיא כישראל בחול".

וצריך ביאור – מה טעם הוספת הרמב"ם בהדין ש"עבדים שלא מלו ולא טבלו . . מותרין לעשות מלאכה בשבת לעצמן", שאופן עשיית המלאכה המותר להם הוא "בפרהסיא כישראל בחול"? והרי גם אם ה' כותב רק "מותרין לעשות מלאכה בשבת לעצמן" ותו לא, היתה משמעות הדברים שאין בהיתר זה שום הגבלה.

בפשטות נראה שמקור וטעם הוספה זו הוא ע"פ לשון הברייתא (שהיא מקורה של ההלכה): "גר תושב מותר לעשות מלאכה בשבת לעצמו כישראל בחולו של מועד (בדבר האבד)", ר' עקיבא אומר כישראל ביו"ט (אוכל נפש), ר' יוסי אומר גר תושב עושה בשבת לעצמו כישראל בחול, רש"א אחד גר תושב ואחד [עובד כוכבים] עבד ואמה התושבים עושין מלאכה בשבת לעצמן כישר-

(1) ה' שבת פ"ב ה"ד.

(2) פרשתנו כג, יב.

(3) כריתות ט, א.

(4) מגיד משנה כאן.

(5) פרש"י שם.

(6) ללישנא בתרא בגמ' שם.

(7) ובשו"ע (ארח" סי' דש ס"א) סתם המחבר

"ומותר לעשות מלאכה בשבת לעצמו".

(8) ואף שמכללי הרמב"ם (ראה יד מלאכי כללי

הרמב"ם אות ב וז') שמעתיק דיני התלמוד, כצורתם

וכלשונם – שאני בנדוד, שהלשון "כישראל

בחול" מתאים רק בגמ' כי בא בניגוד לשאר הדעות

המפורשות שם, "כישראל בחוה"מ . . ביו"ט,

משא"כ ברמב"ם שלא הביא המחלוקת, כנ"ל ב-

פנים.

ראל ביו"ט", "כישראל בחול", מורה (כפרש"ט)¹² שפלוגתתם היא באיזה סוג מלאכה מותר ולא באיזה אופן; וכן מפורש בירושלמי¹³ דמ"ד גר תושב בשבת כישראל ביום טוב כוונתו: "מה ישראל ביום טוב אופה ומבשל ואסור בכל מלאכה אף גר תושב בשבת כן"; ומ"ד גר תושב בשבת כישראל בחולו של מועד – "מה ישראל בחולו של מועד מגב מעל פני השדה ואסור בכל מלאכת השדה אף גר תושב בשבת כן"; ודעת ר"ש גר תושב בשבת כישראל בשאר ימות השנה¹⁴ פירושה: "מה ישראל בשאר ימות השנה חורש וזורע וקוצר אף גר תושב בשבת כן".

וצריך ביאור: מדוע הוצרך הרמב"ם להוסיף שההיתר לעשות מלאכה הוא גם "בפרהסיא"¹⁵ (ומשום זה – להוסיף גם טעם והסברה, "כישראל בחול")?

ג. בפשטות י"ל הטעם שהוסיף הרמב"ם, "בפרהסיא":

מצב זה "עבדים שלא מלו ולא טבלו" אינו מצב הרצוי לעבד, דעבד ברשות ישראל או נלקח מן העכו"ם צריך שיכנס "לכלל עבדי ישראל" ע"י מילה וטבילה, ורק כשלא רצה העבד מגלגלין עמו כל

(12) ועד"ו פ' ברגמ"ה כריתות שם (נדפס שם י, ב). אלא ש' בדעת הת"ק (כישראל בחוה"מ), דאינו עושה כל מלאכה אא"כ אין לו מה יאכל או דבר האבד. ובדעת רע"ק (כישראל ביו"ט), אלא מכשירי אוכל נפש בלבד. ואכ"מ.

(13) יבמות פ"ח (ה"א) (ושם ג') הדיעות הם ר' יודה ר' יוסי ור"ש. וראה גירסת השטמ"ק בכריתות שם (אות יא בשם תוס').

(14) ויל"ע בשינוי לשון הירושלמי, בשאר ימות השנה, ולא כבבלי, "כישראל בחול". ואכ"מ.

(15) ודוחק גדול לומר שהוא בכדי לשלול טעות בלשון, "לעשות מלאכה" . . לעצמן" דהיינו כשהוא בפ"ע, בצנעא. ובפרט כשהמשך ההלכה מפורש הי' חילוק, "לכישראל רבו" . . לעצמן" (הובא לקמן ס"ד).

שהוא יודע שבגמ' יש מחלוקת בין ש' אינו יודע מזה – יש לו לפרשה פשוטה כמשמעה, והיינו ש"מותרין לעשות מלאכה בשבת לעצמן" – כל מלאכה ב' משמע].

ב. אבל כד דייקת שפיר, מדברי הרמב"ם גופא מוכח שאין כוונתו בהתיבות "כישראל בחול" ללשון ר"ש בהב' רייתא – שהרי מוסיף תיבת "בפרהסיא", שאינה בדברי ר"ש.

והרי הוספה זו היא שינוי בחוכן: כל חוכן דבריו של ר"ש בהב' רייתא ("עושין" . . "כישראל בחול") הוא לקבוע באיזה סוג מלאכה הוא מותר – שלדברי הת"ק מותר במלאכת דבר האבד (כישראל ב' חולו של מועד), ולדברי רע"ק מותר רק במלאכת אוכל נפש (כישראל ביו"ט), ול' דעת (ר"י ור') ר"ש מותר בכל המלאכות "כישראל בחול": אבל ברמב"ם מפורש שהתיבות "כישראל בחול" הן טעם להתיר אופן עשיית המלאכה – אפילו "בפרהסיא".

[הרדב"ז¹⁶ כתב שהרמב"ם הוסיף תי' בת "בפרהסיא" – "לפרושי להברייתא". ולכאורה כוונתו, שלהרמב"ם מחלוקת התנאים (אם גר תושב עושה מלאכה כישראל בחוה"מ, או כישראל ביו"ט או כישראל בחול) היא אם אסור לעשות מלאכה בפרהסיא ושרי רק בצנעא כ' ישראל בחוה"מ, או שעושה גם בפרהסיא, כישראל בחול].

אבל פירוש זה צ"ע¹⁷, דלכאורה פש' טות דבריהם, "כישראל בחוה"מ", "כיש"

(9) להעיר שבב' לטא"ח סי' דש, כשהעתיק לשון הרמב"ם השמיט, "בפרהסיא".

(10) שו"ת הרדב"ו ח"ה סי' אלף תקכה.

(11) גוספ שאינה מוסברת כוונת רע"ק, כ' ישראל ביו"ט, שלכאורה אינה אלא הגבלה בסוג המלאכה.

ומהאי טעמא מוסיף הרמב"ם ש, מותר לעשות מלאכה בפרהסיא, ואין חוש-שימים²¹ להמצב שיבוא בעתיד²² ע"י שימול ויטבול²³.

ד. אבל בעומק יותר י"ל, שדברי הרמב"ם הם בהתאם לשיטתו בגדר שבי-תת, בן אמתך והגר".

ויובן כ"ז בהקדם הביאור בהמשך דברי הרמב"ם בהלכה זו (בהסברת הר"ם כתוב, "וינפש בן אמתך והגר"), וז"ל: "הואיל וגר תושב עושה מלאכה לעצמו בשבת וגר צדק הרי הוא כישראל לכל דבר, במי נאמר וינפש בן אמתך והגר, זה גר תושב שהוא לקיטו ושכירו של ישראל כמו בן אמתו, שלא יעשה מלאכה לישראל רבו בשבת אבל לעצמו עושה, ואפילו ה' זה הגר עבדו הרי זה עושה לעצמו".

והנה הרשב"א²⁴ השיג על הרמב"ם שכתב שמדובר ב"לקיטו ושכירו של ישראל", וס"ל דכל גר תושב ("אפילו ב- שאינו שכיר אצל ישראל") אסור במלאכת ישראל, ועד"ז בעבד ערל ש, לא במלאכת רבן בלבד אסור הכתוב אלא לכל ישראל, כי "עבד" ערל כגר תושב

י"ב חודש עד שימול ויטבול ואסור לקיימו יתר על כן כשהוא ערל¹⁶; ונמצא שמצב זה של עבד (שלא מל וטבול)¹⁷ הוא רק כעין הכנה שיבוא לכלל עבדי ישראל הכשרים – עבד בשלימות;

ולכן קס"ד שעשיית מלאכה שלו כ"ז שלא מל וטבול צ"ל באופן שלא יסתור ויבלבל מצב ההכנה לתכליתו – שיכנס לכלל כשרי עבדי ישראל, ובמילא מסתבר שגם במלאכה שעושה לעצמו יעשה דוקא¹⁸ בצנעא ולא בפרהסיא.

בסגנון אחר קצת: קס"ד לומר של-אחר שימול ויטבול ויתחייב במצות, כולל שמירת שבת במילואה, יש לחשוש שיאמר ד"אשתקד" אף שלא עשה מלאכה בשביל רבו בשבת, עשה בשביל עצמו בפרהסיא, עכשיו נמי אעשה כו", כמו שמצינו כמה גזירות חכמים כיו"ב¹⁹ [וגם בנוגע לגר – כדעת ב"ה²⁰, ד"גר שנתייגר בע"פ" אינו עושה פסחו "גזירה שמא יטמא לשנה הבאה ויאמר אשתקד מי לא טבלתי ואכלתי עכשיו נמי אטבול ואוכל ולא ידע דאשתקד נכרי הוה ולא מקבל טומאה עכשיו ישראל ומקבל טומאה"].

(21) להעיר מהשקט"ט דלא תקנו חכמים לב"י (ראה שרי"ת פאת השדה (כרך ח) כללים מערכת הג' איתריא, א. איתריב, א. ושיג).

(22) ואייז דומה לקטן (ראה הערה 18), כיון שקטן (גם כשלא הגיע לחינוך) עכ"פ הוא בגדר תומ"צ ורק הוא מחוסר זמן (ולהעיר משבת ר"פ מי שהחשיך. שרי"ע אדה"ז מהד"ב סי' ד בסופו) משא"כ עבד הג'ל, שמחוסר מעשה. וק"ל.

(23) ויש לומר, שזהו גם מה שמוסיף הרמב"ם "כישראל בחול" (ראה לקמן סי' ז) – שהוא ע"י ישראל העושה מלאכה בחול, שאין בזה שום הגבלה, אף שלאח"י – בשבת, יאסר במלאכה.

(24) בספרו עבודת הקודש בסופו (הובא במ"מ לרמב"ם כאן). וראה הנסמן בעהרה הבאה.

(25) שרי"ת הרשב"א ח"א סי' נט. ועד"ז שם ח"ג סי' ערב. חידושי הרשב"א יבמות מח, ב.

(16) רמב"ם הל' איסור"ב פ"ד ה"ט. הל' מילה פ"א ה"ו. ורק אם התנה עמו בתחלה מותר לקיימו (רמב"ם שם).

(17) ועד"ז גר תושב – ראה בהנסמן לקמן הערה 56, 57.

(18) ועד"ז שמצינו שאסרו כמה ענינים לקטן (אף שלא הגיע לחינוך) דילמא אחי למסרך אחר מנהגו כשיגדיל – ראה שבת קלט, סע"א. עירובין מ, ב (וראה תוס' שבת ועירובין שם. רשב"א שבת שם). ובתרומו' הדשן (פסקים סס"ב) כ' הטעם לזה שב-כלל "אסרה תורה דלא ליספו ל' בידים" – "דקפיד רחמנא שלא ירגיל אותו לעבור עבירות וכשיגדיל יבקש לימודו".

(19) סוכה מא, א. ושי"ג. ועוד.

(20) פסחים צב, א. רמב"ם הל' ק"פ פ"ו ה"ז.

שמושל בגופו להשתעבד בו כמו בנן
אמתו ממש . . הקפידה תורה עליו . .
שלא לעשות לרבו בשבת²⁹.

ונמצא דהרמב"ם והרשב"א פליגי אם
גר תושב שאינו שכירו ולקטו של ישר-
אל מצווה בשביתת שבת.

ולאידך מצינו חילוק (כעין) הפכי בין
הרמב"ם והרשב"א בהלכה זו:

הרשב"א³⁰ כתב „שאלו ה' העבד או
השפחה עושין מלאכת רבן שלא מדעתו
וניכר שאינן עושין לדעתו שהוא מותר
ואינו מצוה להפרישו³¹."

אבל מפשטות לשון הרמב"ם משמע
שאסור במלאכה לצורך ישראל רבו, בין
מדעתו ובין שלא מדעתו (וכמפורש ב-
קריית ספר כאן), ולא הותרה אלא מלא-
כת עצמו.

ה. ויש לומר, דפליגי בגדר המצוה
ד„וינפש בן אמתך והגר" – שיש לפרשה
בשני אופנים:

(א) דהוי פרט בשביתת הישראל³²,

(29) ולהעיר שד"ה"ז שם כ' דלהרמב"ם, אפשר
דמשכחת לה גם האידנא כשישראל מניח לא"י
לדור כחצירו הקני לו בתנאי שיעבדנו כו". ע"ש.

(30) שו"ת הרשב"א ח"א שם.

(31) וכן זה שאסורים אפילו לישראל אחר, ה"ז
רק „כשיש שם אמירה דישאל, אבל בלא אמירה
דישראל מותר ואפילו עושה על דעת ישראל" (שו"ת
הרשב"א שם. וראה גם ל' הרשב"א בחי' ליבמות
שם).

(32) וע"ד שמצינו שני האופנים במצות חינוך
אם הוי מצות האב, או דהוי מצות הבן – ראה רש"י
ותוס' ד"ה עד שיאכל בברכות מה, א. וראה לק"ש
ח"י ס"ע 233 ואילך. ושי"נ.

(*) להעיר משו"ת הרשב"א ח"א שם: דומי'
דקטן שאין ב"ד מצווין להפרישו רק בעושה ע"ד
אביו כו". ועד"ז בחידושי שם: וכאותה שאמרו
בשבת קטן שבא לכבות כו'.

מה גר תושב אסור במלאכתנו אף על פי
שאינו כבוש תחת ידינו אף כשאסרה
תורה עבד ערל לכל ישראל אסרה³³.

ובמגיד משנה ביאר שגם הרמב"ם
ס"ל כהרשב"א, ד„אפילו אינו שכירו
אסור מן התורה לומר לו לעשות מלאכה
לצורך ישראל . . ולא מצינו היתר אלא
בעושה מלאכת עצמו . . ורבינו שכתב
שכירו ולקטו דבר בהוה²⁶ . . עבד
תושב וגר תושב אינם עושין מלאכה
דבר תורה בשביל שום ישראל בין רבו
בין שאינו רבו²⁷.

אמנם רבינו הזקן בשולחנ²⁸ הוכיח
בארוכה דמ"ש הרמב"ם ד„וינפש בן
אמתך והגר" – זה גר תושב שהוא לקטו
ושכירו של ישראל כמו בן אמתו –
כוונתו „דבדוקא נקט שכירו ולקטו . .
עיקר האיסור משום שהוא שכירו"; וה-
טעם שרק „גר תושב שהוא לקטו ושכי-
רו של ישראל" אסור בעשיית מלאכה
לישראל – ולא כל אינו יהודי שהוא
שכירו ולקטו – הוא (כמו שביאר שם
בארוכה) מפני שצ"ל „שכירו ולקטו
דומיא דבן אמתו", וזה רק ב„גר תושב",
כי „קרא מיירי כשישראל שרויים על
אדמתם . . ואזי אין מקיימין ביניהם
עכומי" עד שיקבל ז' מצות דמשי"ה נקרא
גר תושב שמותר להושיבו בינינו, וגר
תושב „שנתיישב לגור על אדמת ישראל
להיות שכירו ולקטו . . מאחר שדעתו
להשתקע ע"ד לעבוד לישראל לעולם
והוא כבוש תחת ידו ומוכרח בעבודתו
הז' כעבד עולם לענין שבת . . ולפי²⁸

(26) ובשו"ת הרדב"ז שם, דמ"ש הרמב"ם שכירו
ולקטו – „לרבותא נקט דאפי' לקטו ושכירו עושה
מלאכה לעצמו דלא עדיף מכן אמתו."

(27) מהדו"ב השי"ך לסי' רנב וסי' דש (נדפס
בשו"ע אדה"צ ח"ב בסופו [ח"א, א"ב]).

(28) שם ח"א, ב קרוב לסופו.

שאינה שייכת לבן האמה והגר עצמם. כלומר, ששביתת עבדו וגר תושב היא בכלל שביתת בעה"ב שלהם, דכאשר הם עושים מלאכה עבור ישראל, חסר ב- שביתת הישראל³³.

ב) השביתה שייכת (גם) לבן האמה והגר תושב עצמם³², שעבדו של ישראל וגר תושב השייך לו, חל חיוב על גופם להיות במצב של שביתה³³ ("וינפשו") ביום השבת³⁴. אלא שאזהרת דבר זה אינה על העבד והגר תושב עצמם, אלא על הישראל³⁵, שהוא מוזהר שכן אמתו והגר לא יעשו מלאכה עבורו. כלומר: בתור בעה"ב מוטלת עליו האחריות וה- חיוב לראות שעבדו וגר תושב השייכים אליו ישבתו.

[ואע"פ שאינם אסורים אלא במלאכת רבם אבל לעצמם מותרים במלאכה – הרי זה משום שהחיוב דוינפש (ואיסור המלאכה) אינו מחמת עצמם] שהרי אינם מישראל שיחול עליהם חיוב שביתה] אלא רק מפני שייכותם לישראל, להי-

תם עבדו של ישראל וגר תושב השייך לישראל; ולכן אסורים רק במלאכה עבור רבם, דהיינו בחלקם השייך לישראל; משא"כ כשעושים לעצמם – שבה אין שייכות לישראל ואין זה נכנס בגדר העבדות שלהם, לא חל חיוב של שביתה].

וזהו שורש החילוק בין דעת הרשב"א והרמב"ם:

לדעת הרשב"א הזהירה תורה (ב-) לשונו³⁶ "שלא לעשות מלאכתנו על ידי עבדינו ולא על ידי גר תושב", דהיינו ששביתת עבד וגר תושב היא פרט ב- "מלאכתנו", בשביתת איש ישראל (ו-) "דומיא דשור וחמור דמחד קרא נפקי דכתיב ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך ומה שור וחמור אנו מצווין עליו אף עבדנו אנו מצווין עליו"³⁷. ולכן, ב- עבד שכבוש תחת ידינו, הרי בעשיית מלאכה עבור רבו הרי הוא מבטל שביתת רבו בשבת³⁸. ומטעם זה אסור לעבד ערל (וכן גר תושב שאינו כבוש תחת ידינו) לעשות מלאכה אפילו ל-

33) וייל בסגנון אחר: לאופן הא' השביתה בעבד וגר הרי רק גדר שלילה, שלא תתבטל שביתה הבעה"ב (כי העיקר הוא (כלשון הרשב"א דלקמן בפנים) "שלא לעשות מלאכתנו ע"י עבדינו כו'"), אבל אין בשביתתו של העבד והגר קיום דשביתה: ולאופן הב' חל שם שביתה במעשה דהעבד והגר, והיינו, שבה שהעבד והגר אינו עושה מלאכת רבו, יש בשביתתם קיום מצות וינפש הנאמר בתורה. 34) וע"ד שביתה, "עבדים שמלו וטבלו לשם עבדות וקיבלו מצות שהעבדים חייבין בה" (ש- בתחילת הלכה זו) – שהרי הם מצווים בעצמם על שביתה שבת (ראה ראב"ד, מ"מ ונ"כ הרמב"ם כאן), ומ"מ גם, אנו מצווין על שביתתנו" (כברמב"ם כאן לפנ"ו), ונמצא, שע"ז שאנו שומרים ומונעים מעשיית מלאכה בשבת (כל' הרמב"ם), מתקיים (לא רק החיוב שעל האדון, אלא גם) חיוב מצות שבת שלהם. 35) וראה לקמן בפנים ס"ו ובהערה 45 ש"ל ש(לדעת ת"ק ורע"ק) גם הם עצמם הוזהרו.

36) בחי' ליבמות שם. ועד"ז הוא ברמב"ן שם. ובתוס' ישנים יבמות שם (ד"ה זה גר), "אנחנו מצווים שלא לחלל שבת על ידינו לצוות לו ישראל לעשות מלאכתו". 37) ל' הרשב"א בשו"ת שם. אבל מזה אין הוכחה כי י"ל שהאדם מוזהר, שגם בהמתו תשבות בשבת, ולא משום שזה שולל שביתה האדם (וראה צפע"ג על הרמב"ם הל' שבת כאן (ה"א) והל' תרומות פ"ב (לב, א) – בדעת רש"י ריש גיר). וראה אמרי בינה הל' שבת ס"א – שלהרשב"א, גם בהמתו אם עושה מלאכה מעצמה אין בעה"ב מוזהר ולא ציוותה התורה ע"ז. ע"ש. ואכ"מ. ולהעיר משר"ע אדה"ז אור"ח ס"רס רמו. 38) להעיר מתהלה לדוד אור"ח ס" דש אות א, שנראה שהרשב"א לא קאמר שע"ד האדון הם עושים אלא כקנין קנין הגוף, אבל בשכיר לא קמיייר. וראה ישי"ש יבמות שם ס"ג. וראה לקמן הערה 43.

לא שייך שתומשך עליו תורת שבת (כיון שאינו „בעבד עולם“ של הישראל).

ו. ובזה יש להוסיף ביאור בשינוי נוסף בין לשון הרמב"ם ללשון הגמ':

בברייתא שם בדברי ת"ק הלשון הוא „גר תושב מותר לעשות“ מלאכה בשבת לעצמו כישראל בחולו של מועד, רע"ק אומר כישראל ביו"ט, והיינו ד„מותר“ שבדברי ת"ק קאי גם על דברי רע"ק; ואילו ר"י אינו אומר בקיצור ע"ד לשון רע"ק „כישראל בחול“, אלא מאריך „גר תושב עושה בשבת לעצמו כישראל ב-חול“, וכן בדברי ר"ש „אחד גר תושב ואחד עבד ואמה התושבים עושין מלאכה בשבת לעצמן כישראל בחול“.

וצריך ביאור: אמאי שינה הרמב"ם מלשונם של ר"י ור"ש (שפסק כמותם) „עושין מלאכה בשבת לעצמן“, וכי „ומותר“ לתרוץ לעשות מלאכה בשבת לעצמן? (כל' הברייתא בדעת הת"ק ורע"ק)?

וע"פ הנ"ל יש לומר: הטעם ששינוי ר"י ור"ש מלשון הברייתא לפנ"ז, נ"ל, משום שהחילוק בין דעתם לדעת ת"ק ורע"ק אינו רק חילוק בכמות – כמה מלאכות הותרו להם (דלדעת הת"ק, ורע"ק, כו"כ מלאכות הן אסורות ורק מלאכות אלו (להת"ק דבר האבד ולרע"ק מלאכת אוכל נפש) הותרו להם, משא"כ לר"י ור"ש שכל המלאכות הותרו להם) – אלא זהו אופן אחר של היתר, התלוי בהגברא (כפשטות לשונם) דלת"ק ורע"ק גר תושב ועבד עצמם אסורים במלאכה⁴⁴, גם במלאכת עצמו, אלא שהותר

(44) בשטמ"ק שם תיבות „מותר לעשות“ – נמחקו (וגרים במקומן – „עושה“).

(45) ראה פרש"י יבמות שם ד"ה גר תושב „שקבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים ואוכל נבילות והזהירו הכתוב על השבת דמחלל את השבת כעובד עבודת כוכבים“ (ועד"ז הוא בתוס' רי"ד

ישראל אחר שאינו אדונו כאשר הישר-אל מצוהו לעשות מלאכה עבורי⁴⁶, שאז הרי זה כאילו הישראל עושה מלאכה על ידי העבד והגר תושב⁴⁷; ורק כשאין ישראל מצוהו על המלאכה, מותר לו (מן התורה) לעשות מלאכה גם עבור ישראל⁴⁸.

משא"כ להרמב"ם שביתת העבד והגר תושב שייכת להעבד והגר עצמם. ולכן האיסור הוא רק בגר תושב שהוא שכירו ולקיסו של ישראל, שהוא כבוש תחת ידינו והרי הוא „כעבד עולם“ (כנ"ל מ-אדה"ז), דכיון שהישראל „מושל בגופו להשתעבד בו כמו בבן אמתו ממש“, לכן נמשכת עליו⁴⁹ תורת שביתת שבת לענין עשיית מלאכה לרבו⁵⁰.

ולכן ס"ל להרמב"ם שגם אם הגר תושב עושה מלאכה לישראל רבו שלא מדעת רבו ה"ז אסור – כי אין האיסור מצד שביתת הישראל, אלא מצד שביתת הגר תושב עצמו.

ולאידך, סתם גר תושב (שאינו לקיסו ושכירו של ישראל) העושה מלאכה ל-ישראל, אפילו בציווי דהישראל – אין בזה איסור מן התורה, כי גר תושב כזה

(39) נסמן לעיל הערה 31.

(40) ומה שדין זה אינו באמירה לעכ"ם בעלמא (שאמירה לעכ"ם היא רק שבות של דבריהם) ורק בעבד וגר תושב – הוא גזיה"כ (חי' הרשב"א שם. ועד"ז ברמב"ן שם. ועוד).

(41) וראה בארוכה לבוש אר"ח ס"ד דש ס"א.

(42) ואולי זהו דיוק ל' אדה"ז במהד"ב שם (נעתק לעיל ס"ד). „הקפידה תורה עליו... שלא לעשות לרבו בשבת“ – דלכאורה תיבת „עליו“ מיותרת.

(43) ולכאורה, מזה שלאדה"ז א"צ שיהי' „גופו קנוי“ אלא רק ש„מושל בגופו“, ואפילו בשכיר שנה או לקיסו שהוא למלאכה מסוימת (ע"ש בפרטיות), מוכח שאין זה רק פרט שביתת האדון כשורו וחמורו, כיא ששייך להעבד והגר עצמו.

מלאכה בשבת לעצמן⁴⁸.

ז. ע"פ כל הנ"ל יש לבאר דיוק ל' הרמב"ם שהוזקק להוסיף (על ל' הש"ס) "ומותרין לעשות מלאכה בשבת לעצמן בפרהסיא" – כי ע"פ משנתל, הרי ל' שיטת הרמב"ם עבד זה (שידנו כגר תושב) אינו מופקע מעצם חיוב שביתה, ואדרבה, זה שעושה מלאכה בשבת ה"ז כעין גדר "היתר" – "ומותרין לעשות מלאכה כו" – ולכן סלקא דעתך אמינא, דגם כשהותר לו לעשות מלאכה, הוא רק בצנעא אבל לא בפרהסיא, כדי ש' לא יראה שאין אצלו כל ענין השבת; ולכן הוזקק הרמב"ם להוסיף שאינו כז, אלא שמותר לעשות מלאכה אפילו בפרהסיא.

וכדי לבאר הטעם שבאמת אין אוסרים עליו לעשות מלאכה בפרהסיא כתב הרמב"ם "כישראל בחול", דיש לומר ש' כוונתו כפשוטו לשונו, שלא בא לשלול (כבש"ס) "כישראל בחוה"מ . . ביו"ט" (שלא נזכר ברמב"ם כאן כלל), אלא⁴⁹ – "כישראל בחול" ולא "כנכרי", והיינו, שלא תימא דזה שהותר לו לעשות מלאכה, כה' לעצמו הוא משום שהוא נכרי שאינו בתורת שבת כלל (ורק שאסור לעשות

להם לעשות לעצמם מלאכות מסוימות, משא"כ לר"י ור"ש הרי מלכתחילה אין שום איסור מלאכה עליהם, והאיסור הוא רק שלא לעשות מלאכה עבור רבו. ו' נמצא, דזה ש' עושין מלאכה . . לעצמן אינו רק היתר, שמותרין לעשות מלאכה לעצמם, אלא ש' עושין מלאכה לעצמן, שמלכתחילה אינם בגדר שביתה שבת.

ובזה מתורץ טעמו של הרמב"ם ש' דייק בלשונו וכ' "ומותרין לעשות מלאכה בשבת לעצמן" – כי לדעת הרמב"ם, הא ד' וינפש בן אמתך והגר" שייך לבן האמה והגר עצמם כנ"ל (ולא (רק) מצד ביטול שביתתו של ישראל, הבעה"ב), ועשיית מלאכה לעצמם הרי היא בגדר היתר⁵⁰ – "ומותרין לעשות

יבמות שם). הרי דס"ל שהגר תושב עצמו מזהר על השבת, גם במלאכת עצמו. וראה ערוך לנר שם, שדברי רש"י הם אליבא דת"ק ור"ע בכריתות שם. ביאור הרי"ף פערלא לסה"צ לרס"ג עשה לד (קפט, סע"ד ואילך. ועוד). וראה לקמן בפנים סי"ח ובהערות שם.

46 ראה ראשונים ליבמות שם (בקושייתם על דעת רש"י שבהערה שלפניו), שלכאורה מחויב לעשות מלאכה בשבת כיון שעבדים ששבת חייב מיתה (וראה שו"ת חת"ס או"ח סס"ב). ולהג"ל אולי י"ל דזהו פ"י ר"י ור"ש ד' עושין מלאכה, דלא כת"ק ורע"ק. ואכ"מ.

47 ועפ"י י"ל דג' חלוקות בדבר:

(א) דעת רש"י "אליבא דת"ק ורע"ק" – שגר תושב עצמו מזהר שלא לעשות מלאכה בשבת, אפילו במלאכת עצמו, כנ"ל הערה 45.

(ב) דעת הרמב"ם – שהאזהרה היא על הישראל רבו, אבל תוכנה שהגר תושב יבמות מעבודת רבו. והיינו שהשביתה מתייחסת להגר תושב. ואולי י"ל דגם להרמב"ם (וכפרס לדעת המ"מ, כדלקמן בפנים סי"ח) הגר תושב עצמו מזהר שלא לעשות מלאכה לרבו (ע"ד הג"ל באופן הא').

(ג) דעת הרשב"א – שכל ענין השביתה אינו שייך להגר תושב עצמו ורק לישראל, שלא יעשה מלאכה על ידי גר תושב והעבד. וכפשוטו הלשון דר"י ור"ש. ועצ"ע.

48 עפ"י יומתק כפל לשון הרמב"ם בסוף ההלכה "זה גר תושב שהוא לקטיו ושכירו של ישראל כמו בן אמתו שלא יעשה מלאכה לישראל רבו בשבת אבל לעצמו עושה ואפילו ה' זה הגר עבדו הרי זה עושה לעצמו" – כי זה צריך בעיקר להשיענו (ההיתר לעצמו), מאחר והשביתה שייכת להגר עצמו.

49 להעיר מריטב"א וגמק"י יבמות שם: ואם אמר לו שיעשה לעצמו ויוון עצמו בשבת כיון ש' התנה עמו מבעוד יום עושה הוא לצורך מוונותיו ובלבד בצנעא שלא יהא חשד הראים.

50 ראה יד מלאכי (כללי הרמב"ם אות לח): נמצא להרמב"ם במקצת מקומות שבגמ' תפס לשון א' לכוונה אחת והוא תפס אותו לכוונה אחרת.

ע"ז) מצווין עליו [משא"כ אדה"ז כתב⁵³ דס"ל להרמב"ם, דקיום ז' מצות אינו ענין לאיסור מלאכה בשבת⁵⁴, וס"ל שגם להרמב"ם הא ששכירו ולקטו אסור במלאכת רבו הוא גם כשלא קיבל עליו ז' מצות].

ויש לבאר סברת הפלוגתא בין שיטת אדה"ז ושיטת הה"מ – שתלוי בסיבת וטעם חלות תורת שביתת שבת על העבד וגר תושב עצמם (כנ"ל בארוכה, שזוהי שיטת הרמב"ם), שיש לבאר זה בשני אופנים:

(א) מצד שייכותם להישראל, דכיון שהעבד קנוי לרבו וכן הגר תושב כבוש תחת ידינו (כנ"ל מאדה"ז) – לכן נמשכת עליו תורת שביתת שבת (בנוגע למלאכת רבו).

(ב) מצד שייכות שלהם לדיני ישראל ותורת ישראל – כי גם קבלת ז' מצות ב"נ של גר תושב שייכת לתורת ישראל, כמ"ש הרמב"ם⁵⁵, "צוה משה רבינו מפי הגבורה לכופ את כל באי העולם לקבל מצות שנצטוו בני נח וכל מי שלא יקבל יהרג והמקבל אותם הוא הנקרא גר תושב בכל מקום וצריך לקבל עליו ב-פני שלשה חברים . . . והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבינו . . . אבל אם עשאו מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב" – והיינו שצריך לקבל עליו ז' מצות (א) בפני שלשה חברים (מבני ישראל), (ב) ו"מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבינו". ד-מכיון שיש לו יחס ושייכות לתורת ישר-

מלאכה לישראל רבו – משום שביתת רבו) – אלא שטעם ההיתר למלאכת עצמו הוא ע"ד "ישראל בחול", דכמו שעשיית מלאכה על ידי ישראל בחול אינה משום שהגברא אינו בתורת שבת, אלא משום שהזמן הוא "חול" [דגם אז יש עליו איסור מלאכה בשבת, אלא שעתה הוא זמן "חול"] הנה מעין זה הוא גם בעבד זה שדינו כגר תושב, שהגברא ישנו בתורת שבת, אלא שענין השבת אצלו הוא רק בשייכות למלאכת רבו, משא"כ בנוגע למלאכה לעצמו הרי הוא "כישראל בחול".

וכיון שבנוגע למלאכה לעצמו הרי הוא "כישראל בחול" – מובן, שאין מקום לאיסור עליו עשיית מלאכה בפר-הסיא [ולאידך, אין זה מגרע כלל מזה שגם אצלו ישנה תורת שבת (בנוגע ל-מלאכת רבו)].

ח. והנה הובא לעיל (סעיף ד) של-דעת המגיד משנה גם הרמב"ם ס"ל כה-רשב"א, דאפילו אינו שכירו אסור מן התורה לעשות מלאכה לצורך ישראל, ולא מצוינו היתר אלא בעושה מלאכת עצמו.

ועוד זאת חלוקה שיטת המגיד משנה מדעת אדה"ז – שלשיטתו ס"ל להרמב"ם שנכרי שלא קיבל עליו שבע מצות ב"נ אינו בכלל האיסור⁵⁶, דרק מי שקיבל עליו שבע מצות ב"נ הוהירה תורה על שביתתו בשבת לצורך ישראל – דלא כשיטת הרשב"א שס"ל⁵⁷ דגם עבד שלא קיבל עליו שבע מצות ב"נ (ואפילו עובד

(51) וכדעת הרמב"ן בתורת האדם (שער ה-

הוצאה), הובא במ"מ שם.

(52) עבודת הקודש שם. שו"ת ח"א וח"ג שם.

ובב"י לטא"ח שם שכה"ה דעת הסמ"ג והתרומה והגהות מרדכי והטור. – ב' הדיעות הובאו בשו"ע אורח שם ס"א.

(53) מהד"ב שם. ע"ש.

(54) "כמ"ש התוס' ורא"ש ס"פ החולץ" (ל'

אדה"ז שם).

(55) הל' מלכים ספ"ח. וראה בארוכה לקו"ש

חכ"ז ע' 132 ואילך. וש"נ.

תושב" או "עבדים" . . (ש)קיבלו עליהן שבע מצות שנצטוו בני נח . . (ש)הרי הן כגר תושב"). ולאידך, עכ"ם שלא קיבל עליו ז' מצות כי"א אינו אסור במלאכתו עבור ישראל, כי אי אפשר שיחול עליו דין שביתה (משא"כ להרשב"א אין צורך שיחול עליו דין זה, כי לשיטתו כל האיסור הוא מפני שביתה הישראל, כנ"ל בארוכה).⁵⁹

(משיחות ש"פ מצורע וש"פ אחרי תשמ"ו)

59) וע"פ הנ"ל בפ"י דעת המ"מ יש לתרץ גם המשך ל' הרמב"ם בהלכה זו, שתיכף לאחריו אמרו הדין ש"עבדים שלא מלו ולא טבלו כו' הרי הן כגר תושב ומותרין לעשות מלאכה בשבת לעצמן כו", ממשיך "ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג" – דלכאורה תמוה, מה זה שייך כאן, ובפרט שהרמב"ם לא איירי כאן בגר תושב אלא כ"עבדים שלא מלו ולא טבלו אלא קיבלו עליהן שבע מצות", ולמאי נפק"מ כאן הדין ד"אין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג" (ראה תהלה לדוד לשו"ע או"ח סי' דש)?

וע"פ הנ"ל י"ל, כי בזה מדגיש הרמב"ם דזה שהעבדים אסורים במלאכת רבם (כפי המשתמע מדיוק ל' הרמב"ם, שרק "לעצמן" מותרים במלאכה, הא לרבם אסורים) – זהו מפני שם "גר תושב" שחל עליהם (כלשון הרמב"ם "הרי הן כגר תושב"), ששייך לדיני תורת ישראל, כמודגש בכך ש"אין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג".

(*) משא"כ בהל' ע"ז (פ"י סה"ז) והל' איסורי ביאה (פ"ד יח) שנוגע להלכה בפועל (וראה הל' איסורי ביאה שם סה"ט). וראה הל' מילה פ"א ה"ו. וראה לקו"ש חכ"ז שם (ע' 135'6) ובהערות שם.

(**) בתהלה לדוד שם מקשה עוד לדברי אדה"ז בהרמב"ם דבשכירו ולקטו אף בלא קבל ז' מצות, דלפ"ז צ"ע למאי נפק"מ כתב הרמב"ם דאין מקבלין ג"ת אלא בזמן שהיובל נוהג. ולכאורה לפי דברי אדה"ז שם ה"ז המשך מאמר המוסגר למ"ש הרמב"ם לפנ"ז, כלשון אדה"ז שם, ומה שהזכיר הרמב"ם ז"ל מצות ב"נ גבי עבד ואמה היינו משום דבלא"ה אסור לקיימן כלל אפ"י בחיל ובהי"ז. וצ"ע.

אל (שהרי "קיבל עליו" הוראות תורת ישראל השייכות אליו)⁶⁰, יש מקום לומר שיום השבת אצלו אינו יום סתם שיש אז ציווי, אלא יש לו חלות ושם של "שבת" דישאל⁶¹.

והכי ס"ל להמגיד משנה, שלדעת הרמב"ם, שביתה העבד וגר תושב היא לא (רק) מפני שייכותם לנכסים, ממון ד' ישראל, אלא גם מצד שייכותם לדיני ותורת ישראל (וכמ"ש הרמב"ם עצמו ב' גדר קבלת ז' מצות של גר תושב, ולכן, בענינים השייכים לישראל⁶² (היינו כש' עושה מלאכה עבור ישראל) נמשך גם עליו הענין דשביתה שבת.

ולכן מפרש המ"מ שלדעת הרמב"ם שכירו ולקטו לאו דוקא, אלא כל ש' עושה מלאכה בשביל ישראל אסור – כי טעם האיסור הוא מצד עצם שם "גר

56) ראה ט"ז יו"ד סי' טוסק"א דלהרמב"ם גר תושב, "יצא מכלל העמים". וראה גליוני הש"ס להרי"י ענגל ע"ז סד, ב: מגמ' סנהדרין שם מוכח גירות של גר תושב הוא שמקבל עליו מצות גר תושב בתורת ישראליות ונעשה ישראלי למצוות אלה. וראה אוצרות יוסף להנ"ל (חידושי יו"ד ח"א אות יו"ד בארוכה) בבאור דברי ה"ט"ז. ערוך לגר שבהערה הבאה. וראה לקו"ש חכ"ז שם (ע' 138'9 ובהערות שם).

57) להעיר מ"ש בשו"ת חת"ס (הנ"ל הערה 46) בדעת רש"י. וראה ערוך לגר יבמות שם, כי גר תושב צריך לקבל עליו ז' מצות, דאי משום נכרי אין צריך לקיים רק ז' מצות ולא יותר, אבל כשנעשה גר תושב צריך לקבל ז' מצות כמו שמקיים אותן ישראל, וכיון דבישראל שוה מחלל שבת לעו"ז כו' צריך לקיים שבת ג"כ.
58) להעיר משרת חת"ס שם.

(*) ברגמ"ה כריתות שם (נדפס שם יוד, ב) כ' בנוגע לגר תושב, שיש בו קצת גירות. אבל כ' כן בדעת רמ"ק ור"ע שכלן. אינו עושה כל מלאכה בשבת כו", ולא בדעת ר"י (ור"ש דעושה כישראל בחול).

משפטים ג

לה גו' את מספר ימיך אמלא" נאמר:
 „אתי אימתי אשלח לפניך והמותי את כל
 העם גו' ושלחתי את הצרעה גו' וגרשה
 את החוי גו'” (ועוד כמה פרטים ע"ד
 גירוש האומות מן הארץ וירושת הארץ)
 – ובדאי לא יתכן לומר שכל הבטחות
 אלו הן „בלי תנאי”, שהרי הן הן ההבט-
 חות האמורות לפניך על תנאי ד, אם
 שמוע תשמע בקולו גו' – ואיבתי את
 אויבך גו' ילך מלאכי לפניך והביאך
 אל האמורי גו' והכחדתיו. ופרשה זו
 (ד, לא תהי' משכלה גו'") היא בהמשך
 לפרשה שלפני.

יש מפרשים, שהקט"ד היא רק בנוגע
 לברכה זו ד, „לא תהי' משכלה גו' ב-
 ארצך”, שמה שהכתוב מדייק בה לומר
 „בארצך”, יש משמעות, שאין ברכה זו
 תלוי' בקיום התומ"צ"י (דאל"כ מדוע היא
 רק „בארצך” ולא בכל מקום שמקיימים
 רצונו ית'), אלא זהו מסגולת הארץ יי;
 וקמ"ל רש"י שגם ברכה זו („בארצך”)
 היא על תנאי ד, אם תעשה רצוני.

אבל לכאורה גם פירוש זה דחוק, כי
 א"כ הי' לו לרש"י להעתיק גם תיבת
 „בארצך”, כיון שהיא יסוד פירושו „אם
 תעשה רצוני”.

א. „לא תהי' משכלה ועקרה בארצך
 גו'”. בפרש"י מעתיק „לא תהי' משכלה”
 ומפרש „אם תעשה רצוני”.

וכתבו מפרשים, שחידושו של רש"י
 הוא, ד, „אע"ג דכאן לא כתיב תנאי . .
 על כרחך ג"כ על תנאי קאמר, דאל"כ
 הרי נמצא משכלה”, כלומר, אע"פ שב-
 כתובים הקודמים מפורש התנאי ד, „אם
 שמוע תשמע בקולו ועשית כל אשר
 אדבר גו' ועבדתם את ה' אלקיכם גו'”,
 מ"מ, כיון שכאן מתחיל הכתוב „לא תהי'
 משכלה” (בלי וא"ו המוסיף), הרי מזה
 „נראה” שזו פרשה בפני עצמה והי'
 הבטחה בלתי תנאי; וזהו ששולל רש"י
 בפירושו „אם תעשה רצוני”, שגם הב-
 טחה זו היא על תנאי שבנ"י יעשו רצון
 ה', והכרחו של רש"י שגם הבטחה זו
 היא על תנאי – ד, הרי נמצא משכלה”.

ולכאורה פירוש זה דחוק הוא, דאף
 שנאמר „לא תהי' גו'” בלי ו' המוסיף –
 איך יעלה על הדעת שברכות אלו ד, לא
 תהי' משכלה גו'” שאני מכל הברכות
 שבתורה ונאמרו בלי תנאי ואינן תלויות
 במצב האדם (עד שהזקק רש"י לשלול
 קט"ד זו).

ועוד זאת: בהמשך ל, לא תהי' משכ-

(7) כג, כז ואילך.

(8) שם, כב"כג.

(9) באר בשדה. וראה גם דבק טוב כאן „שאינן

הבטחה זו תלוי' בארץ”.

(10) וכן שמוע מזה שבברכה זו לא נזכר שבאה

ע"י פעולת הקב"ה (כמו „וברך גו' והסירותי גו'”

אמלא”), אלא לשון הבטחה (ומציאות) ש, לא תהי'

משכלה גו'”. וראה לקמן סעיף ד.

(11) ע"ד מ"ב (ב, יט), והארץ משכלת”.

(1) כג, כז.

(2) גר"א. דבק טוב.

(3) ל' הגר"א.

(4) כג, כב. שם, כה.

(5) ל' הדבק טוב.

(6) ולהעיר ש, לא תהי' משכלה” היא פרשה
 חדשה (סתומה), אלא שצ"ע אם חלוקת פרשיות
 שבס"ת שייכת ללימוד פשוטו של מקרא – ראה
 לקו"ש חט"ו (ע' 423, 425 ובהערות שם).